

Masarykova univerzita

Fakulta sociálních studií

- překladem všech, jde o **DESKRIPTIVNÍ KATASTROFU!**
- toto je **DRAFT** a nebyl by text!
- text **MUSÍ** být reprodukcí v kšticích sly, smíhlem opisů a s výraznými předklády výroků!
- CO TO JE - K ČEMU?
- PROČ - JAK TO MŮŽE MAĚT ROZUMĚT?

Skupinová seminární práce rozbor knihy

TEMA:

vyberte 1-2 témata a to důkladně reprodukcí
ERVING GOFFMAN A ZVÍRAČENÍ
Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušené identity

Vypracovali: Alena Němcová, 382653
Barbora Dedková, 427434
Kateřina Šindelářová, 427243
Tomáš Kozel, 427376

Zadal: PhDr. Pavel Horák, Ph.D.

Úvod

Cílem této seminární práce je zhodnocení knihy Ervina Goffmana Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušení identity. Každý z nás si prostuduje část knihy a vybere nejpodstatnější témata, kterým se autor v knize věnuje. V každé kapitole tato témata přiblížíme a zhodnotíme. Všimnout si budeme především využitelnosti myšlenek z této knihy pro práci sociálního pracovníka.

Stigma a sociální identita

V úvodu knihy se autor zabývá historickým vývojem termínu stigma. Zprvu vysvětluje jeho prapůvodní význam, který mu připsali Řekové, když potřebovali označit tělesné znaky někomu, u něhož chtěli upozornit na jeho nemorální jednání. Uvádí, že se znaky vpalovaly nebo vyřezávaly do těla a označovaly jedince jako osobu rituálně nečistou, které bychom se měli vyhýbat. Dále zmiňuje období křesťanství, kdy se termín rozšířil do oblasti tělesných znaků svatosti a do oblasti medicíny, kdy jím byly označovány fyzické poruchy.

Vývoj zakončuje poznámkou o současnosti, kdy se termín užívá ve spojení s hanbou.

Předběžná koncepce

Na začátku této kapitoly Goffman uvádí, že společnost ustavuje různé kategorie osob, se kterými se můžeme setkat. Říká, že už dle prvního pohledu dokážeme předvídat kategorie a atributy „sociální identity“ dané osoby, a zavádí dva pojmy - „virtuální sociální identita“, kdy si o osobě vytváříme nějaké požadavky a čekáme, jestli budou shodné s realitou, a termín „skutečná sociální identita“.

Říká, že stigma je vlastně diskreditující atribut. Když se totiž u nějaké osoby objeví atribut, který ji představí jako osobu nebezpečnou či slabou, jedná se o atribut, který je stigmatem, odhalí její handicap či selhání a daná osoba v našich očích klesne. (str. 10)

Autor se dále zabývá dvojím hlediskem termínu stigma, kdy na jedné straně stigmatizovaný předpokládá, že jeho jinakost je druhým lidem známá nebo je alespoň na první pohled čitelná (jedinec je pak diskreditovaný) a naopak (jedinec je diskreditovatelný).

Pro představu obecně uvádí tři rozdílné typy stigmat, z nichž první je tělesné znetvoření. Dále jsou to vady charakteru, které jsou spojeny například s alkoholismem, homosexualitou, duševními poruchami či také třeba s radikálním politickým projevem. Posledním typem stigmat jsou kmenová stigmata rasy, národa a náboženství. V tomto případě se stigmata šíří po celých rodových liniích. (str. 12)

k čemu
je to
všechno?
Jde
to vše?

Následně popisuje, jak my, normální osoby, „...kdo se nevzdalují v negativním smyslu od konkrétních očekávání, o něž jde,...“, věříme, že osoba se stigmatem není tak docela člověk, a dle naší domněnky tuto osobu různě diskriminujeme, čímž vytváříme teorii stigmatu. „Lidé, kteří přicházejí do styku se slepci, chovají celou řadu přesvědčení, jež jsou v tomto stereotypu zakotvena. Vedeni představou, že slepec má na rozdíl od jiných k dispozici zvláštní informační kanály, mohou se například domnívat, že jsou ve styku s ním podrobeni jakémusi jedinečnému posuzování.“ (str. 14)

co to znamená?

Dále autor uvádí, že ústředním rysem životní situace stigmatizovaného je problém „přijetí“ od okolí. Jednou z možných reakcí je, že stigmatizovaný na situaci reaguje přímou nápravou toho, co považuje za objektivní základ své vady (plastická operace, léčba zraku). Nebo se také může pokusit vyniknout v činnostech, které jsou obecně právě osobě s jeho nedostatky uzavřeny. A v neposlední řadě se může stigmatizovaný jedinec díky svému handicapu leccos naučit o životě a o lidech. (str. 17)

okolím?

proč
tak
důp
?

Jak autor uvádí, tato kniha se zabývá „smíšeným kontaktem“, čemuž také věnuje značnou část této podkapitoly. Pro vysvětlení zmiňuje, že se jedná o kontakt mezi normálními lidmi a lidmi stigmatizovanými, kteří se nacházejí ve stejné sociální situaci.

koho slyší?

v jakém
podílu
n
jednotlivých
typů
vadí?

Při tomto kontaktu mezi nimi dochází k jedné z klíčových sociologických situací, kdy jsou obě strany konfrontovány s příčinami a důsledky stigmatu - stigmatizovaný se cítí nejistě, protože neví, do které kategorie bude zařazen, cítí se ostatními podrobně pozorován a má pocit, že se musí neustále kontrolovat. K jeho nejistotě přispívají ještě neznámí jedinci, kteří se s ním snaží navázat nezávazný rozhovor. Stigmatizovaná osoba na vzniklou situaci může reagovat například přikrčením nebo se může naopak nepřátelsky chvástat, což u „normálních“ lidí může vyvolat trochu jiné nepříjemné reakce.

V poslední části této podkapitoly se autor zmiňuje o pocitech stigmatizovaných a normálních lidí ve smíšené situaci, které, dalo by se říct, jsou v obou případech negativní. (str. 22-28)

klíčová
slova

USUDE

v textu
zpracovate!

V této podkapitole se Goffman zabývá dvěma kategoriemi lidí, které může stigmatizovaný jedinec v průběhu svého života potkat.

První z kategorií jsou soucítící. Jedná se o osoby, které jsou postiženy stejným stigmatem a které mohou stigmatizovaného obohatit svými zkušenostmi, poskytnout mu útěchu a podporu a s nimiž se bude cítit jako „normální“ člověk. Autor k tomu uvádí příklad nedoslýchavé ženy, která se na Nitchie School ocitla mezi lidmi stejného handicapu. Ta popisuje, jak pro ni bylo příjemné spravovat své naslouchací zařízení a nebát se pohledů jiných lidí, vědět, že je obklopena lidmi se stejnými problémy a podobnými myšlenkami. (str. 30)

Autor se dále v tématu krátce zabývá společenským životem stigmatizovaných. Píše, o svépomocných skupinách, které si některé kategorie stigmatizovaných vytvářejí (např. rozvedení, obézní atd.).

Poměrně dlouhou část textu věnuje Goffman reprezentování skupiny navenek. Píše, když stigmatizovaný jedinec dosáhne vysokého pracovního, politického nebo finančního postavení, může dostat příležitost zastupovat celou kategorii. S tím také souvisí dvě možnosti, kterými se bude ubírat jeho profesionalizace. První je, že jako vůdčí osobnost je nucen přijít do styku s reprezentanty jiných kategorií. To může mít za následek, že postupně začne zjišťovat, že se vymaňuje z kruhu „svých“, přestává být, jak Goffman uvádí, reprezentantem těch, které reprezentuje. (str. 38) Druhou možnou situací je to, že reprezentant, díky svému zápalu pro věc, může vnést do prezentace jistou systematickou jednostrannost.

Druhou kategorií lidí, které může stigmatizovaný během svého života potkat, jsou takzvaní „zasvěcení“. Tyto osoby s jedince soucítí a do jisté míry jsou komunitou akceptováni jako čestní členové. Lidé s vadou se před nimi nestydí, nikterak se nesnaží o sebekontrolu. Autor k tomu zmiňuje několik příkladů, z nichž jeden se týká žen provozujících prostituci:

„Jakkoli opovrhují počestností, jsou prostitutky, zejména „call girls“, ve slušné společnosti hypersenzitivní a ve volném čase utíkají k bohémským umělcům, spisovatelům, hercům a začínajícím intelektuálům, kteří jsou schopni je akceptovat jako nekonvenční osobnosti a ne jako nějakou kuriozitu.“ (str. 39)

Dále autor hovoří o způsobu, jakým se jedinci mohou stát „zasvěcenými“. Prvním typem jsou jedinci pracující v zařízeních určených pro stigmatizované (zdravotní sestry, fyzioterapeuti). Tito lidé mají přehled o běžném dění kolem stigmatizovaných, mají například informace o různých pomůckách. Druhým typem jsou lidé, kteří jsou se stigmatizovanými spojeni skrz

sociální strukturu (přítel slepce, rodina kata atd.). V tomto případě pohlíží širší společnost na „normálního“ jedince z části jako na stigmatizovaného, připisuje mu část jeho hanby. Tomuto typu „zasvěcení“ se lidé často vyhýbají, právě kvůli přenosu stigmatu ze stigmatizovaného. Tento přenos totiž ukazuje, kam až jsou „normální“ lidé při styku se stigmatem ochotni zajít. (str. 40-42)

Morální kariéra

V této podkapitole autor tvrdí, že lidé s určitým stigmatem mají podobné zkušenosti a mají tedy podobnou morální kariéru. V počáteční fázi morální kariéry stigmatizovaný získává o představy identity, takové jaké jsou v širší společnosti a také představu, jaké by to bylo být stigmatizovaný. V další fázi se stává stigmatizováním a pociťuje důsledky této situace.

Autor pak popisuje čtyři základní schémata možnosti vývoje těchto počátečních fází (str. 44 – 47).

Prvním ze schémat je situace člověka s vrozeným stigmatem, který se do nevýhodné situace socializuje ve stejné době, kdy poznává měřítka většinové společnosti. Druhý vzorec vzniká díky rodině a nejbližšímu okolí stigmatizovaného dítěte, kterému jsou schopni vytvořit ochranou ulitu, v níž má možnost v bezpečném prostředí přejímat koncepty širší společnosti. První konfrontace, při níž se osoba dozvídá o svém stigmatu, bývá šokující a stává se novou morální zkušeností stigmatizovaného. Třetí vzorec se pak týká osob, které své stigma získaly až v pozdním věku nebo mohly být vždy diskreditovatelné. V obou případech již dobře vědí, co je normální a co ne, v druhém případě je ovšem stigmatizovaný nucen změnit pohled na svou minulost a s největší pravděpodobností se u něj podle autora vyvine sebeodmítání. A poslední ze schémat se věnuje stigmatizovaným, kteří jsou v počátku socializováni v cizí komunitě a poté se musí přizpůsobit většinové společnosti.

Autor dále popisuje situaci, kdy u jedince, který získal stigma v pozdějším věku, nastupuje stísněnost ve chvíli interakce se starými známými. Ti jej znají z předchozí doby a často jej nedokáží vnímat z nového pohledu. Tento postřeh je podle mě pro sociální pracovníky důležitý a zajímavý, v případě práce s takovýmto klientem by se nemělo zapomínat na práci s jeho blízkými a známými. Sociální pracovník by měl pomoci klientovi obnovit interakce i právě ze strany jeho přátel.

Jako jeden z nejzajímavějších momentů popisuje autor chvíli, kdy se jedinec dozvídá, že je nositelem stigmatu. Vzniká tak nový vztah jedince k jiným stejně stigmatizovaným. Kupříkladu člověk s

hruzen!

Barbora Dedková

co to je?
sivomitchegi?

hruzen?

co to je?
proč
k tomu
- u jednoho
dochází

Důležitý je zde faktor stupně informační propojenosti, tedy zda člověk, který zná některé sociální skutečnosti o dané osobě, jich zná zároveň mnoho. Klamavé sociální a klamavé osobní vystupování je nutno rozlišit. V prvním případě osoba předstírá, že je někdo jiný před ostatními, v druhém se předstírá, že není ten, kdo doopravdy je. V prvním případě zde působí normy sociální identity, v druhém normy osobní identity. Autor předkládá myšlenku, že osoba, která se chce vypořádat se svou osobní identitou, musí mít připravenou přenosnou verzi své minulosti pro ty, jimž ji povinnována sdělit (str. 79). K tvorbě osobní identifikace dané osoby využíváme prvků sociální identity spolu se vším, co s ní lze spojit. Odhalení svého stigmatu okolí nepříznivě ovlivňuje sociální situaci jedince, a také již navázané vztahy. Stigma a úsilí jej skrývat či odhalit se zafixují do osobní identity jedince (str. 80).

co to
oznamená
?

Kateřina Šindelářová

Biografičtí druzí

V úvodu kapitoly autor rozděluje lidi v okolí každé osoby na vědoucí a nevědoucí. Jde o to, že kolem sebe máme lidi, kteří o nás vědí a nějakým způsobem si začali vytvářet naši biografii, pak jsou kolem nás ti, kdo se s námi znají dokonce osobně, a ti, pro něž jsme cizí a nevědí o nás a naší biografii nic. Toto rozdělení je v knize důležité, protože se s ním dál operuje. kyh a proč?

Autor se v souvislosti s vědoucími a nevědoucími osobami věnuje dvěma specifickým skupinám, lidem slavným a neslavně proslulým, jejichž zkušenosti bývají identické. Slávu označuje jako situaci, kdy okruh těch, kdo o osobě „vědí“ je daleko širší než těch, kdo se s ní „osobně znají“. Přestože slavného člověka osobně neznají, znají jeho biografii. Jinak je tomu u průměrného člověka. „V každodenním životě průměrného člověka jsou dlouhé úseky času, kdy události, jež se jej dotýkají, nebudou nikoho zajímat.“ (str. 84) Zajímavým místem v biografii člověka se pak pro ostatní ale stane třeba vážná osobní nehoda nebo svědectví vraždy. V tuto chvíli se téma biografických druhých stává zajímavým i pro sociální práci, protože někteří klienti se mohou potýkat se svou špatnou pověstí ve svém okolí a pro sociální pracovníky a jejich práci s takovými klienty je přínosné, že se tomuto tématu věnuje tato kniha a pojmenovává základní atributy této problematiky.

Ohledně slávy autor zmiňuje také dva typy sociální kontroly. „První z nich je formální sociální kontrola. Existují osoby či okruhy osob najaté k tomu, aby pátraly na různých veřejných místech po přítomnosti identifikovatelných osob, podezřelých či dokonce zákonem hledaných kvůli jejich trestnímu rejstříku a reputaci.“ (str. 85) Jde o policii či ostrahu obchodního domu. Pak máme neformální sociální kontrolu, kterou provádí širší veřejnost, což je aktuální právě pro slavné či

Sluchově postižení se naučí mluvit stejně hlasitě jako ostatní, nebo slepí se dívají na člověka, který k nim hovoří. Tato kapitola není tak obsáhlá jako téma předstírání, k němuž se autor často odkazuje. V podstatě jde o podobnou věc jako je předstírání jen s jiným účelem. Tématu zastírání se proto autor nemusel věnovat v samostatné kapitole, ale zařadit ho do té předchozí.

Tomáš Kozel

Skupinová příslušnost a identita ega

V kapitole se autor znovu zabývá pojmy *sociální* a *osobní identita*. Objasňuje, že oba dva typy identity jsou předmětem zájmu druhých lidí, kteří si vytvářejí obrázek o konkrétní osobě, jejíž identita je předmětem diskuse. Sociální identitou se rozumí vnímání dané osoby na základě v podstatě přetrvávajících definic. Oproti tomu osobní identita je subjektivní reflexí sebe sama. Rozpor mezi vnímáním obou identit autor dále rozpracovává. Snaha stigmatizovaného vnímat sebe sama jako normálního jemu přináší ambivalentní porozumění, protože druzí ho tak vnímat nemusí. Autor popisuje, že čím užší spojení stigmatizovaného s normálními, tím více sám sebe vnímá nestigmaticky. (str. 125) Identifikace s tou či onou skupinou je pak značně problémová. Stigmatizovaným se doporučuje (str. 127-128) aby nepředstírali normalitu, vyvarovali se přijetí negativních postojů druhých za vlastní, aby se nesnažili „zavděčit“ normální společnosti. Dle mého názoru je toto užitečnou poznámkou pro pomáhající profese. Společně se stigmatizovaným přichází na strategie a taktiku chování nejen vůči ostatním, ale také vůči sobě samému.

Autor nezapomíná zmínit fakt identifikaci jak k vlastní skupině, tak ke skupině cizí. U vlastní skupiny zmiňuje riziko přespřílišného ztotožnění se s hodnotami vlastní skupiny, což může přerůst až v extrémní propagaci těchto hodnot, varuje před šovinismem. U skupiny cizí stigmatizovaným doporučuje, aby se stigmatizovaní snažili o snížení napětí v případech, kdy normální osoby mají potíže ignorovat jeho vadu (str. 135). Doporučení pro sociální práci se přímo nabízí – je třeba zajímat se o stigmatizované skupiny, aby ty měly kontakt s jinými sociálními skupinami a nestávalo se, že by vnímání sama sebe začalo gradovat ve zmíněném šovinismu. Na druhou stranu je třeba posilovat informovanost o různých stigmatěch a přístupech k nim, aby sami stigmatizovaní nemuseli řešit napjaté situace, ale cítili se jako plnohodnotné bytosti i ve společnosti normálních skupin lidí.

Kapitola také shrnuje fakt, že v obou skupinách (stigmatizovaných a normálních) existují vzájemné očekávání od druhých. Na příkladu pacienta trpícího obrnou (str. 138) je ukázáno, jak ten neodmítne pomoc od druhých, byť by situaci zvládl sám, protože druzí od něj očekávají, že on bude pomoc potřebovat. Závěr kapitoly se tak snaží říct, že ve společnosti fungují určitá očekávání, která nemusí být vhodné ignorovat, nebo přehlížet. Je třeba hrát v určité míře své společenské role. Domnívám se

však, že pomáhající profese by se měly umět vyznat ve hraní těchto rolí a ve spolupráci se stigmatizovaným člověkem se snažit o to, aby nemusel přehrávat, konat podle očekávání, o kterém si myslí, že jej druzí vyžadují, ale být více sám sebou. Oce

Já a jeho druhý

o to je? identity koho - pro koho?

Tato část se nejprve zabývá normami a hodnotami, které panují ve společnosti. Nejedná se však o právní předpisy, ale o normy identity, což určuje jejich zvláštní povahu. Podstatné je, že úspěšné či neúspěšné dodržování takových norem má přímý dopad na psychologickou integritu daného jedince. (str. 146) Dále pak fakt, že míra dodržování či porušování množství malých i velkých norem může mít různý dopad na přijatelnost provinilce, stigmatizovaného v sociálních situacích (str. 147). Zde se nabízí prostor pro využití sociologických výkladů působení daných norem, jejichž interpretací by se měli zabývat nejen sociologové, ale i sociální pracovníci z toho důvodu, aby přinesli lepší porozumění životním situacím klientů na základě sociálních norem identity.

jak?
CSK
prim
kapitoly
GOFFMAN
OTYPLECHY
STIGMATIZOVANÝ

Neméně zajímavá je pasáž *Normální deviant*. Autor popisuje fakt, kdy je vždy nějaká odchylka součástí společenských systémů a norem, proto mohou být devianti nazýváni normálními, alespoň v kontextu analýzy problému v rámci publikace. Osobně se domnívám, že je zajímavé uvědomit si, že některá stigmata mohou být jistým způsobem normální – každý jedinec je přece individuální s čímž se pojí jeho různé projevy a také konkrétní podoba. Pro určitou praktickou činnost sociálního pracovníka by neměl být problém odhlédnout od zaměření na stigma klienta, ale měl by ho doprovázet v obtížné situaci, které může způsobovat právě stigma. Kapitola končí popisem vztahu já-druhý, normální-stigmatizovaný, kdy autor popisuje příklady toho, jak lidé změnili svoji osobnost po tom, co se zbavili stigma. Protože se jedná o proces stigmatizovaný-normální je tato změna psychicky unesitelná, neboť se jedná o žádoucí proces. V opačném případě, normální-stigmatizovaný, je situace horší. Kapitola opět uvádí příklady toho, jak se lidé se svým nově nabytým stigma museli vypořádat. Popisuje techniky ledového klidu, či předem připravené reakce na neodbytné dotazy normálních formou sarkasmu. Strategie vypořádávání se s reakcemi okolí jsou zřejmě nedílnou součástí života stigmatizovaných. Znalost takových reakcí by měl pomáhající pracovník využívat při komunikaci s klientem a tím pádem i volit vhodný komunikační kanál, který by šel k jádru problému, ale nezatěžoval a neprovokoval by klienta dotazy, které již mnohokrát od okolí slyšel.

Odchylky a deviace

jak se o těchto reakcích dozví?

V začátku kapitoly autor tvrdí následující: „Vezmeme-li velmi obecný pojem skupiny osob, sdílejících určité hodnoty a dodržující soubor sociálních norem týkající se chování a osobních atributů, můžeme o

každém jejím jednotlivém příslušníku, který tyto normy nedodrží, hovořit jako o odchylné osobě a o jeho zvláštnosti jako o odchylce.“ (str. 159) Jednoduše řečeno – je velice snadné označit nějakou osobu za odchýlenou, či deviantní. Více zajímavá je však autorova úvaha, kdy tvrdí, že osoba, která nějakým způsobem vybočuje z dané skupiny

(splňuje odchylku) zároveň může fungovat jako pevný bod, kolem kterého se semknou všichni ostatní členové skupiny, např. jako bavič. Navíc – ve skupině je vždy jen jeden takový člověk, více jich není potřeba. Ten je pak označován za *devianta ve vlastní skupině*. (str. 160-161) Protikladem je *sociální deviant*, jehož chování je odlišné v rámci subkultury či společnosti. Oproti *deviantovi ve vlastní skupině* se *sociální deviant* liší tím, že přímo neuznává normy společnosti a snaží se z nich vybočit. I přes toto rozdělení však autor na konci publikace uvádí, že existují společné jmenovatele pro deviantní skupiny osob a poukazuje na to, že tyto společné jmenovatele byly vytrženy. Dá se předpokládat, že autor stojí o to, aby nejprve byly jasně popsány společné vlastnosti deviantních skupin a až poté provedena následná analýza rozdílů. „V každém případě bychom se možná rozhodli podržet si staré samostatné oblasti, pak by ale bylo jasné, že každá je pouze oblastí, na kterou by se mělo uplatnit několik hledisek.“ (str. 166)

Poslední odstavec publikace proto vnímám jako inspiraci a výzvu pro sociální práci a její pracovníky, kteří by při práci se stigmatizovanými měli brát na zřetel ono uplatnění více hledisek na danou problematiku, ne jen strnule lpět na jednom možném výkladu daného stigma, jinými slovy vidět v lidech osoby, ne jen jejich odlišnosti.

KDO TOTO PSAL?

Závěr

V této seminární práci jsme si nejprve prostudovali knihu, kterou jsme si pro svou práci vybrali, a to Goffmanovo Stigma: poznámky k problému narušené identity. V jednotlivých kapitolách jsme přiblížili ta nejpodstatnější témata, která autor v knize probírá, a zhodnotili jsme je, a to hlavně z hlediska přínosnosti a využitelnosti k sociální práci a práci sociálního pracovníka.

Použitá literatura

Goffman, E. 2003. *Stigma: poznámky k problému zvládnání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství.